

CONSTRUCȚIA EUROPEANĂ ÎNTRE OPTIMISM ȘI EUROSCEPTICISM

Prof.univ.dr. N.N. BOBICĂ
Universitatea „Danubius” din Galați

Comunicarea de față prezintă și analizează fenomenul extinderii și amplificării atitudinii eurosceptice în spațiul politic european, factorii ce alimentează o astfel de atitudine și consecințele sale asupra continuării procesului de construcție europeană. Sunt analizate, în context, diversele ipostaze ale euroscepticismului și impactul lor asupra opiniei publice europene și a factorilor de decizie politică.

La circa o jumătate de secol de la constituirea Comunității Economice Europene, procesul european a ajuns într-un anume impas: Europa nu mai acceptă ritmul accelerat pe care ar fi dorit să i-l impună cei care visau la realizarea Statelor Unite ale Europei. Optimismul exuberant al acestora a primit un duș cât se poate de rece prin respingerea de către electoratul francez și cel al Olandei a Constituției Europene. A fost nevoie, în urma acestui neașteptat șoc, de o reconsiderare a obiectivelor și etapelor acțiunii de continuare a integrării europene, de elaborare a unor tactici mai elastice în vederea asigurării, în perspectivă, a condițiilor trecerii de la integrarea economică la una de natură politică.

Integrarea politică a Europei reprezintă mărul discordiei și, în același timp, miza majoră a jocurilor ce se fac în legătură cu proiectul european. Aceasta este cea care alimentează atât optimismul celor ce militează pentru federalizarea politică a Europei, cât și scepticismul celor care se pronunță categoric împotriva unui asemenea obiectiv. Aceștia din urmă par a avea mai multă disponibilitate pentru identificarea și punerea în lumină a eșecurilor decât a rezultatelor acestui complicat și contradictoriu proces, dar pe care promotorii euro-optimismului îl prezintă ca pe triumfător marș spre unitatea economică, politică și culturală a continentului european.

Ceea ce este oarecum surprinzător e faptul că euroscepticismul începe să se manifeste tot mai puternic în țări care au avut un rol esențial în lansarea și susținerea proiectului european, cum este cazul Franței și al Olandei. Anumite puseuri se înregistrează apoi în Germania și Italia, țări ce s-au aflat în prima linie a procesului de construcție europeană. Prin urmare, nu este vorba de acel scepticism ce s-a manifestat *ab inițio* în legătură cu viabilitatea construcției europene și căruia reprezentantul guvernului britanic i-a dat forma clasică în momentul în care a părăsit negocierile ce se desfășurau în legătură cu Tratatul de constituire a Comunității Economice Europene. „Viitorul tratat pe care îl discutați – declara cu acest prilej reprezentantul guvernului Majestății Sale - nu are nici o șansă să fie aprobat; iar dacă va fi aprobat, n-ar avea nici o șansă să fie ratificat; și dacă va fi ratificat, n-ar avea nici o șansă de a fi aplicat. Și dacă este aplicat, ar fi total inacceptabil pentru Marea Britanie. Vorbiți despre agricultură, ceea ce nouă nu ne place, despre controlul vămilor, ceea ce jighește, și despre instituții care ne sperie. *Domnule Președinte, Domnilor, la revedere și bun noroc*”¹.

Extinderea și amplificarea atitudinilor eurosceptice în spațiul politic european se datorează atât unor factori ce țin de modul în care s-a desfășurat și se desfășoară construcția europeană, cât și profundelor schimbări produse în relațiile de putere existente pe plan mondial.

În planul construcției interne, o primă sursă de alimentare și consolidare a euroscepticismului a constituit-o trecerea de la integrarea economică la cea monetară și încercarea de a se face un pas

¹ Apud Christopher Booker și Richard North, *Uniunea Europeană – Marea Aăgire.*, traducere din limba engleză, Editura Antet, 2004, p.55.

hotărât pe calea integrării politice, prin elaborarea și parafarea Constituției Europene. Integrarea monetară a fost văzută de către apărătorii principiului interguvernamental ca o diminuare sensibilă a prerogativelor statului național și a suveranității naționale. Așa se explică acțiunile de obstrucționare a deciziei de introducere a monedei unice și de înlocuire de către aceasta a monedelor naționale întreprinse de Marea Britanie, fără a se reuși însă blocarea procesului. Singura victorie a reprezentat-o acceptul Uniunii ca Regatul Unit să fie exceptat de la sistemul Euro, britanicii păstrându-și în continuare propria monedă.

A ieșit însă la iveală, cu acest prilej, un element deosebit de important și anume acela că există membri ai Uniunii Europene care sunt hotărâți să nu meargă decât până la un anumit punct cu integrarea, respectiv doar până acolo unde nu este pusă în discuție libertatea de acțiune și decizie a statului național. În aceste condiții, se va contura ca posibilă soluție pentru deblocarea procesului strategia unei integrări cu două viteze. De vreme ce există state care doresc continuarea procesului de integrare pe un plan superior, cum este cel al politicului, și state care se opun categoric unei asemenea perspective, rațional ar fi ca nici statele ce vor ca integrarea să continue, nici cele care sunt decise să rămână doar la un anumit nivel de integrare să nu fie împiedicate să-și pună în aplicare opțiunile. Prin urmare, nu trebuie opriți nici cei care vor să meargă mai departe, așa după cum nu trebuie forțați nici cei care doresc să rămână doar la o integrare de ordin economic. „Dată fiind această situație – remarca Joschka Fischer, fostul ministru de externe al Germaniei, - se poate imagina dezvoltarea în continuare a Europei, dincolo de deceniul care vine, în două sau trei etape. Prima, expansiunea cooperării intense între acele state care doresc să coopereze mai strâns decât altele, cum este deja cazul Uniunii Economice Monetare și cazul Schengen. Putem progresa în acest mod în multe zone: în dezvoltarea în continuare a Euro-11 într-o uniune politico-economică, în protecția mediului, în lupta împotriva crimei, dezvoltarea politicilor comune de imigrare și azil și, desigur, în politica externă și de securitate”².

Perspectiva realizării unei Uniuni Europene cu două viteze îi va pune însă în alertă pe adversarii integrării politice, îndeosebi pe britanici, aceștia din urmă având deja la activ o experiență cât se poate de neplăcută în legătură cu rămânerea lor în afara procesului decizional european, ca urmare a hotărârii de a nu participa la negocierea și semnarea Tratatului de constituire a Comunității. Acum se contura o perspectivă similară, în sensul că era posibilă configurarea structurii politice a Uniunii Europene fără participare britanică, fapt ce le-ar fi îngrădit sensibil posibilitatea de mișcare în condițiile în care ar fi rămas în afara acestei structuri. De unde revizuirea parțială a atitudinii și adoptarea hotărârii de a merge alături de ceilalți parteneri pe calea integrării, opunându-se însă cu aceeași energie tendinței de substituie a statelor naționale de către viitoarele instituții europene. Astfel, pentru început, britanicii vor veni cu un proiect propriu de constituție europeană, potrivit căruia acest act fundamental nu trebuia să fie altceva decât o sinteză a tratatelor pe baza cărora Uniunea Europeană își desfășoară deja activitatea, ce urma a fi completată cu acele reglementări menite să răspundă cerințelor de modernizare a structurilor instituționale. Dar toate acestea trebuiau să se întemeieze pe respectarea strictă a principiului inter-guvernamental, ceea ce presupunea subordonarea instituțiilor comunitare forului de decizie constituit din șefii de stat și de guvern din țările membre. O asemenea prevedere însă, destinată eliminării unei formule de integrare cu tentă federală, „încălca un principiu de bază al sistemului instituțional al U.E., independența reciprocă, prin ordonarea explicit verticală a instituțiilor și prin situarea Comisiei într-o poziție de dependență față de state”³.

Inițiativa eșuând, se va încerca o altă variantă, aceea a asocierii guvernului spaniol la conceperea unui proiect constituțional, acesta urmând în esență însă orientarea anterioară, fapt ce va determina respingerea lui de către ceilalți membri ai Uniunii. Până la urmă, va avea câștig de cauză concepția franco-germană cu privire la principiile și prevederile de bază al Constituției Europene, Tratatul de acceptare a documentului elaborat în spiritul acestei concepții fiind semnat de către reprezentanții tuturor statelor membre.

Odiseea constituțională a Uniunii Europene a scos la iveală o realitate ce are puternice rădăcini în mentalul colectiv european – aceea că sentimentul național continuă să fie încă foarte

² Joschka Fischer, *Discursul ținut la 12 mai 2000 la Universitatea Humboldt din Berlin*, în Anexe la lucrarea: Iulia Motoc, *Uniunea Europeană: Dreptul și politica extinderii la Est*, Editura Paideia, București, 2001, p. 175.

³ Jordan Gheorghe Bărbulescu, *Uniunea Europeană de la național la federal*, Editura Tritonic, București, 2005, p.232.

puternic, de unde convingerea că orice preluare din prerogativele statelor naționale de către instituțiile Uniunii reprezintă o gravă lezare a intereselor naționale, fapt ce va determina opoziția categorică față de încercările de acest fel și reacțiile eurosceptice față de utilitatea inițiativelor ce se înscriu pe această linie.

O altă sursă a euroscepticismului o constituie modul în care acționează instituțiile comunitare, tendința de accentuare a spiritului birocratic în activitatea acestora. Directivele și recomandările Executivului de la Bruxelles, din ce în ce mai numeroase și mai stufoase, ce ambiționează să controleze lucrurile până la detaliu, creează impresia că ar fi vorba de un dirijism total, procedură ce amintește de economiile centralizate din fostele țări comuniste și care le repugnă profund celor formați în spiritul economiei liberale și al unei societăți democratice, în care libertatea și spiritul de inițiativă individuală constituie condițiile de bază ale vieții sociale.

Birocratismul excesiv al Bruxelles-ului, corelat cu perspectiva integrării politice și, implicit, a creșterii rolului și autonomiei instituțiilor comunitare, sunt de natură să genereze o vizibilă îngrijorare în rândul cetățenilor din țările vest-europene. Și aceasta din motivul că centrul de decizie în problemele cu adevărat vitale pentru soarta omului de rând pare a se transfera în afara statului național, iar asupra acestui centru cetățeanul european trăiește senzația că nu are niciun control și nu dispune de nicio posibilitate pentru a-i influența hotărârile. Spre deosebire de situația existentă în cadrul statului național, unde controlul și intervenția opiniei publice sunt cât se poate de prompte și eficiente.

Aceste stări de neliniște și justificată îngrijorare sunt abil speculate de adversarii procesului de federalizare politică a Europei, care vor exagera cu bună știință consecințele negative ale procesului de creștere a atribuțiilor instituțiilor comunitare și așa-zisele riscuri pe care le-ar antrena diminuarea prerogativelor statului național. În același timp, ei trec sub tăcere faptul că și instituțiile europene, în măsura în care vor funcționa în calitate de componente ale unui guvern european, se vor fi constituit în mod democratic și vor funcționa pe baza acelorași principii democratice ce reglementează și activitatea statului național. Ba mai mult, accentul ce se pune în cadrul Uniunii Europene pe creșterea rolului economic și administrativ al regiunilor, precum și al puterii comunitare a acestora, va apropia incomparabil mai mult decât înainte centrul de decizie de locul de muncă și de viață al cetățenilor europeni.

Elemente noi de îngrijorare au apărut în rândul cetățenilor vest-europeni și în urma procesului de extindere spre Est a Uniunii, prin integrarea fostelor țări comuniste. Un prim element de neliniște va fi generat de perspectiva concurenței la ei acasă de către forța de muncă provenită din aceste țări, bine calificată și dispusă să lucreze pentru salarii mult mai mici decât cele pretinse de cetățeanul occidental. Se cunoaște, astfel, acea formulă foarte răspândită în Occident, după aderarea la Uniune a primului val de țări răsăritene, a *instalatorului polonez*, ce ar fi invadat piața de munca occidentală și care amenința să ia locul lucrătorului autohton. Așa după cum presa britanică își avertiza mai târziu concetățenii că Marea Britanie se va confrunta cu un val masiv de emigranți români după aderarea României la Uniunea Europeană, care ar crea grave probleme pentru siguranța și bunăstarea populației britanice. Dar desfășurarea ulterioară a evenimentelor va infirma aceste pronosticuri sumbre, instalatorul polonez nedevenind o prezență continuă în viața cetățeanului occidental, iar emigranții români nefiind mai numeroși în Regatul Unit după aderarea României decât înainte de a se produce acest eveniment.

Desigur că și aici îngrijorările sunt alimentate și întreținute în mod premeditat, prin exagerarea nepermisă a consecințelor unor fenomene reale și prin omiterea posibilităților pe care le are societatea europeană de a corija din mers eventualele disfuncționalități ce pot să apară în urma profundelor transformări pe care le cunoaște comunitatea europeană. Bunăoară, concurența unei forțe de muncă mai ieftine poate fi ușor înlăturată sau preîntâmpinată prin adoptarea unei legislații care să interzică diferențierea salariilor pe alte criterii decât cele de competență și pregătire profesională.

Va urma, apoi, teama de dezordini ce ar putea fi provocate de aflurile masive de populație răsăriteană, ca urmare a deschiderii granițelor pentru cetățenii proveniți din noile state membre. Prezentarea cu obstinție de către o bună parte a mass-mediei occidentale a populației din fostele țări comuniste ca având un nivel foarte scăzut de cultură și civilizație, cu o rată foarte ridicată a fenomenului de infracționalitate, a contribuit la crearea unei veritabile psihoze în rândurile populației

autohtone în legătură cu pericolele la care s-ar expune în urma acordării acesteia a dreptului la libera circulație în spațiul european.

Pe de altă parte, primirea în Uniunea Europeană a unor țări cu o economie mai puțin dezvoltată a făcut să apară clar faptul că acestea vor avea nevoie de un sprijin financiar considerabil din partea Uniunii pentru a ajunge la un nivel de dezvoltare economică asemănător cu cel existent în cadrul comunității. Or aceste fonduri, destinate susținerii dezvoltării noilor state membre, vor proveni din contribuțiile statelor mai dezvoltate, de unde concluzia că noii veniți vor reprezenta o povară imensă pentru membrii vechi ai Uniunii. Concluzie ce va fi abil speculată și intens propagată în rândurile opiniei publice de adversarii extinderii procesului de integrare. Dar aceștia nu vor prezenta și avantajele ce rezultă pentru țările europene dezvoltate în urma extinderii masive a piețelor de desfacere și de investiții de capital, precum și asupra modului în care lichidarea subdezvoltării economice a țărilor răsăritene se va răsfrânge asupra consolidării întregii economii europene.

Nu trebuie uitat apoi și un alt aspect important și anume acela că prin integrarea în Uniune a ultimilor veniți, unele țări ce se aflau până atunci în postura de principali beneficiari ai sprijinului economic comunitar își vor vedea reduse fondurile alocate de comunitate, fapt ce va duce la sentimente de frustrare și de animozitate față de noi veniți. De unde și o anumită reticență din partea unor asemenea membri pentru continuarea procesului de extindere a Uniunii Europene.

Faptul că primirea de noi membri, a căror stare economică nu era dintre cele mai înfloritoare, va ridica probleme deosebite pentru construcția europeană era evident pentru întreaga comunitate europeană. Numai că în vreme ce unele state comunitare își vor asuma în mod deschis sarcina de a suporta costurile inevitabile ale acestui proces, altele vor încerca să folosească dificultățile inerente pentru a obstrucționa procesul de adâncire a integrării. Merită să consemnăm, în acest context, faptul că Marea Britanie a fost un susținător fervent al candidaturii la Uniunea Europeană a celor mai sărace țări răsăritene – România și Bulgaria – dar aceasta nu din motivul că ar fi simpatizat în mod deosebit țările respective, ci dintr-un calcul foarte rece și anume acela că prin primirea unor țări cu probleme deosebite va fi întârziat considerabil procesul de integrare politică.

În sfârșit, multe obiecțiuni în legătură cu eroarea ce-ar fi fost comisă prin primirea în Uniune a unor țări insuficient pregătite în acest scop, precum Bulgaria și România, au și un suport real, acesta fiind reprezentat de fenomenul corupției generalizate, întâlnit în țările respective, de insuficienta autonomie a justiției și de presiunile exercitate asupra acesteia de puterea politică, de birocratismul excesiv al aparatului administrativ și de ineficiența lui, de incapacitatea managerială a administrației publice și a instituțiilor executive ale statului. De asemenea, datorită unor asemenea fenomene, capacitatea de absorbție a fondurilor europene și de utilizare eficientă a acestora este considerabil redusă, lucru ce-i va îndreptăți pe eurosceptici să se întrebe la ce bun această risipă de fonduri, de vreme ce rezultatele sunt atât de palide.

Pe fondul derulării acestor fenomene, atât de complexe și de contradictorii, vor prolifera puseele de naționalism în mai toate țările vest-europene, ceea ce va crea un teren foarte favorabil pentru credibilitatea ideologiilor naționaliste și pentru activitatea partidelor extremiste, care se opun categoric unei deschideri totale a Uniunii Europene față de partea răsăriteană a Europei. Și este lesne de înțeles că partidele în cauză desfășoară o susținută campanie anti-europeană, campanie ce găsește un ecou tot mai larg în rândurile opiniei publice occidentale, date fiind circumstanțele amintite.

Continuarea procesului de integrare europeană are astăzi incomparabil mai mulți adversari decât în trecut și datorită profundelor mutații intervenite în raporturile de forță existente pe plan mondial. Dacă până la dărâmarea zidului Berlinului, întărirea unității europene era considerată ca o condiție fundamentală pentru a se putea rezista cu succes în fața tendințelor expansioniste ale comunismului sovietic, acum, după căderea comunismului și destrămarea Uniunii Sovietice, a dispărut pericolul amenințării comuniste, de unde o anumită relaxare și diminuare a interesului pentru consolidarea unității statelor europene și întărirea puterii economice, politice și militare a Europei. „Avântul politic în favoarea unificării Europei era pus în mișcare, la început, de trei motivații principale: amintirile celor două războaie mondiale distrugătoare, dorința de refacere economică și

insecuritatea generată de amenințarea sovietică (s.n.). Dar pe la jumătatea anilor '90 aceste motivații s-au stins⁴.

În consecință, numărul susținătorilor cauzei unei Europe unite și puternice s-a diminuat sensibil în interiorul lumii occidentale, mai numeroși fiind acum promotorii Ideii europene proveniți din țările răsăritene.

În urma pierderii statutului de superputere de către succesoarea de drept a fostei Uniuni Sovietice – Federația Rusă – , a rămas în arena internațională doar o singură superputere – Statele Unite ale Americii. Aceasta, absolut sigură de poziția ei, pare a fi convinsă că nu mai are niciun interes de a stimula construcția europeană, respectiv – de-a avea un partener puternic în persoana Uniunii Europene. Ba s-ar putea spune că în momentul de față o comunitate europeană puternică nu ar fi în concordanță cu scopurile urmărite de Statele Unite. Acestea ar dori să își mențină în continuare poziția de putere protectoare a Europei, statut ce implică, evident, și o poziție de subordonare a acesteia din urmă față de puterea protectoare. Or, în prezent, Europa unită consideră că este suficient de puternică pentru a revendica un parteneriat de pe poziții egale cu fostul său protector.

Iar dacă în urmă cu trei-patru decenii Europa de Vest urma cu supunere politica internațională a Americii, care la vremea aceea era, de altfel, mult mai realistă și mai echilibrată, acum are propria-i poziție în legătură cu principalele probleme ale vieții internaționale. De aceea, pentru nord-americani pare a fi mai avantajoasă acum o Europă a statelor suverane, care decid în mod de sine stătător asupra politicii lor externe, decât o Europă unită ce s-ar manifesta ca o singură voce în viața internațională. Relevantă, în această privință, a fost atitudinea diferită a statelor vest-europene față de intervenția militară a Statelor Unite în Irak, unele dintre ele fiind favorabile aceste intervenții, pe când altele au condamnat-o în mod categoric. Or dacă Europa ar fi acționat unitar, este cât se poate de sigur că Statele Unite nu s-ar mai fi bucurat de niciun fel de sprijin european în intervenția lor din Irak, dat fiind faptul că aceasta s-a realizat fără acordul Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite, deci prin încălcarea principiilor înscrise în Carta O.N.U.

Dar ceea ce în prezent pare a fi în avantajul S.U.A.- menținerea unei Europe divizate în plan politic, pe termen lung ar putea avea efecte nefavorabile atât pentru interesele americane, cât și pentru triumful principiilor și valorilor unei societăți libere și democratice. Și așa după cum remarca Z. Brzezinski, asigurarea pentru Statele Unite a unei poziții dominante în lumea contemporană nu se poate realiza fără sprijinul unei Europe puternice și unite, care să colaboreze de pe poziții egale cu partenerul american pentru îndeplinirea unor obiective ce ar fi cu adevărat în interesul întregii umanități. De aceea, conchidea analistul amintit, „angajamentul american față de unitatea Europei – reiterat de circumstanță în Declarația comună americano-europeană de la Madrid din decembrie 1995 – va continua să sune a gol până în momentul în care America va fi gata nu numai să declare fără echivoc că este pregătită să accepte urmările faptului că Europa ar deveni cu adevărat Europa, dar să și acționeze în consecință. Pentru Europa, cea mai importantă consecință ar însemna un parteneriat autentic cu America, mai degrabă decât statutul de aliat preferat, dar încă subordonat. Iar un parteneriat autentic înseamnă responsabilități și decizii comune. Sprijinul american pentru această cauză ar ajuta la înviorarea dialogului transatlantic și ar stimula printre europeni o concentrare mai mare asupra rolului pe care o Europă cu adevărat importantă l-ar putea avea în lume”⁵.

Această succintă trecere în revistă a ipostazelor euroscepticismului și a factorilor ce favorizează răspândirea unei asemenea atitudini în Europa zilelor noastre ne oferă posibilitatea de-a întrezări și perspectiva revenirii la optimismul robust de altădată, care a stat la baza lansării și îndeplinirii proiectului european, și aceasta datorită constatării că sursele care generează și întrețin euro-scepticismul au un caracter circumstanțial, fiind vorba mai ales de dificultăți temporare și de o supralicitare a gravității acestora. Europa poate, și trebuie, să-și redobândească luciditatea și energia de care a dat dovadă în împrejurări incomparabil mai dificile decât cele cu care se confruntă în prezent și care i-au asigurat supraviețuirea în trecut și îi vor asigura triumful deplin în viitor.

⁴ Zbigniew Brzezinski, *Marea tablă de șah*, traducere din limba engleză, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000, p. 73.

⁵ *Ibidem*, p.89.

Bibliografie:

1. Bărbulescu, Iordan Gheorghe, *Uniunea Europeană de la național la federal*, București, Editura Tritonic, 2005;
2. Booker, Cristopher, și North, Richard, *Uniunea Europeană – Marea Amăgire*, traducere din limba engleză, Editura Antet, 2004;
3. Brzezinski, Zbigniew, *Marea tablă de șah*, traducere din limba engleză, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000;
4. Motoc, Iulia *Uniunea Europeană: Dreptul și politica extinderii la Est*, Editura Paideia, București, 2001.